

УНИВЕРЗИТЕТ „ГОЦЕ ДЕЛЧЕВ“ - ШТИП
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

UDC 81
UDC 82
UDC 008

ISSN: 2545-3998
DOI: 10.46763/palim

ПАЛИМПСЕСТ

МЕЃУНАРОДНО СПИСАНИЕ ЗА ЛИНГВИСТИЧКИ,
КНИЖЕВНИ И КУЛТУРОЛОШКИ ИСТРАЖУВАЊА

PALIMPSEST

INTERNATIONAL JOURNAL FOR LINGUISTIC,
LITERARY AND CULTURAL RESEARCH

PALMK, VOL X, NO 20, STIP, 2025

ГОД. 10, БР. 20
ШТИП, 2025

VOL. X, NO 20
STIP, 2025

ПАЛИМПСЕСТ

Меѓународно списание за лингвистички, книжевни
и културолошки истражувања

PALIMPSEST

International Journal for Linguistic, Literary
and Cultural Research

Год. 10, Бр. 20
Штип, 2025

Vol. 10, No 20
Stip, 2025

PALMK, VOL 10, NO 20, STIP, 2025

ПАЛИМПСЕСТ

Меѓународно списание за лингвистички, книжевни
и културолошки истражувања

ИЗДАВА

Универзитет „Гоце Делчев“, Филолошки факултет, Штип

ГЛАВЕН И ОДГОВОРЕН УРЕДНИК

Ранко Младеноски

УРЕДУВАЧКИ ОДБОР

Виктор Фридман, Универзитет во Чикаго, САД
Толе Белчев, Универзитет „Гоце Делчев“, Македонија
Нина Даскаловска, Универзитет „Гоце Делчев“, Македонија
Ала Шешкен, Универзитет Ломоносов, Руска Федерација
Олга Панкина, НВО Македонски културен центар, Руска Федерација
Астрид Симоне Хлубик, Универзитет „Крал Михаил I“, Романија
Алина Андреа Драгоеску Урлика, Универзитет „Крал Михаил I“, Романија
Сунчана Туксар, Универзитет „Јурај Добрила“ во Пула, Хрватска
Саша Војковиќ, Универзитет во Загреб, Хрватска
Шандор Чегледи, Универзитет во Панонија, Унгарија
Ева Бус, Универзитет во Панонија, Унгарија
Хусејин Озбај, Универзитет Гази, Република Турција
Озтурк Емироглу, Универзитет во Варшава, Полска
Елена Дараданова, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Република Бугарија
Ина Христова, Универзитет „Св. Климент Охридски“, Република Бугарија
Џозеф Пониах, Национален институт за технологија, Индија
Сатхарај Венкатесан, Национален институт за технологија, Индија
Петар Пенда, Универзитет во Бања Лука, Босна и Херцеговина
Данило Капасо, Универзитет во Бања Лука, Босна и Херцеговина
Мета Лах, Универзитет во Љубљана, Република Словенија
Намита Субиото, Универзитет во Љубљана, Република Словенија
Ана Пеличер-Санчез, Универзитет во Нотингам, Велика Британија
Мајкл Грини, Универзитет во Нотингам, Велика Британија
Татјана Гурин, Универзитет во Нови Сад, Република Србија
Диана Поповиќ, Универзитет во Нови Сад, Република Србија
Жан Пол Мејер, Универзитет во Стразбур, Република Франција
Жан Марк Веркруз, Универзитет во Артуа, Република Франција
Регула Бусин, Швајцарија
Натале Фиорето, Универзитет во Перуца, Италија
Оливер Хербст, Универзитет во Вурцбург, Германија
Шахинда Езат, Универзитет во Каиро, Египет
Џулијан Чен, Универзитет Куртин, Австралија

PALIMPSEST

International Journal for Linguistic, Literary
and Cultural Research

PUBLISHED BY

Goce Delchev University, Faculty of Philology, Stip

EDITOR-IN-CHIEF

Ranko Mladenoski

EDITORIAL BOARD

Victor Friedman, University of Chicago, USA
Tole Belcev, Goce Delcev University, Macedonia
Nina Daskalovska, Goce Delcev University, Macedonia
Alla Sheshken, Lomonosov Moscow State University, Russian Federation
Olga Pankina, NGO Macedonian Cultural Centre, Russian Federation
Astrid Simone Hlubik, King Michael I University, Romania
Alina Andreea Dragoescu Urlica, King Michael I University, Romania
Sunčana Tuksar, Juraj Dobrila University of Pula, Croatia
Saša Vojković, University of Zagreb, Croatia
Sándor Czeglédi, University of Pannonia, Hungary
Éva Bús, University of Pannonia, Hungary
Husejin Ozbaj, GAZI University, Republic of Turkey
Öztürk Emiroğlu, University of Warsaw, Poland
Elena Daradanova, Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Republic of Bulgaria
Ina Hristova, Sofia University “St. Kliment Ohridski”, Republic of Bulgaria
Joseph Ponniah, National Institute of Technology, India
Sathyaraj Venkatesan, National Institute of Technology, India
Petar Penda, University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina
Danilo Capasso, University of Banja Luka, Bosnia and Herzegovina
Meta Lah, University of Ljubljana, Republic of Slovenia
Namita Subiotto, University of Ljubljana, Republic of Slovenia
Ana Pellicer Sanchez, The University of Nottingham, United Kingdom
Michael Greaney, Lancaster University, United Kingdom
Tatjana Durin, University of Novi Sad, Republic of Serbia
Diana Popovic, University of Novi Sad, Republic of Serbia
Jean-Paul Meyer, University of Strasbourg, French Republic
Jean-Marc Vercruysse, Artois University, French Republic
Regula Busin, Switzerland
Natale Fioretto, University of Perugia, Italy
Oliver Herbst, University of Wurzburg, Germany
Chahinda Ezzat, Cairo University, Egypt
Julian Chen, Curtin University, Australia

РЕДАКЦИСКИ СОВЕТ

Луси Караниколова-Чочоровска
Толе Белчев
Нина Даскаловска
Билјана Ивановска
Ева Ѓорѓиевска
Марија Леонтиќ
Јована Караникиќ Јосимовска
Натка Јанкова-Алаѓозовска

ЈАЗИЧНО УРЕДУВАЊЕ

Ранко Младеноски (македонски јазик)
Весна Продановска (англиски јазик)
Толе Белчев (руски јазик)
Билјана Ивановска (германски јазик)
Марија Леонтиќ (турски јазик)
Ева Ѓорѓиевска (француски јазик)
Јована Караникиќ Јосимовска (италијански јазик)

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК

Славе Димитров

АДРЕСА

ПАЛИМПСЕСТ
РЕДАКЦИСКИ СОВЕТ
Филолошки факултет
ул. „Крсте Мисирков“ бр. 10-А
п. фах 201
МК-2000 Штип

<http://js.ugd.edu.mk/index/PAL>

Меѓународното научно списание „Палимпсест“ излегува двапати годишно во печатена и во електронска форма на посебна веб-страница на веб-порталот на Универзитетот „Гоце Делчев“ во Штип: <http://js.ugd.edu.mk/index.php/PAL>. Трудовите во списанието се објавуваат на следните јазици: македонски јазик, англиски јазик, германски јазик, француски јазик, руски јазик, турски јазик и италијански јазик.

Трудовите се рецензираат.

EDITORIAL COUNCIL

Lusi Karanikolova-Chochorovska
Tole Belcev
Nina Daskalovska
Biljana Ivanovska
Eva Gjorgjievska
Marija Leontik
Jovana Karanikik Josimovska
Natka Jankova-Alagjozovska

LANGUAGE EDITORS

Ranko Mladenoski (Macedonian language)
Vesna Prodanovska (English language)
Tole Belcev (Russian language)
Biljana Ivanovska (German language)
Marija Leontik (Turkish language)
Eva Gjorgjievska (French language)
Jovana Karanikik Josimovska (Italian language)

TECHNICAL EDITOR

Slave Dimitrov

ADDRESS

PALIMPSEST
EDITORIAL COUNCIL
Faculty of Philology
Krstev Misirkov 10-A
P.O. Box 201
MK-2000, Stip

<http://js.ugd.edu.mk/index/PAL>

The International Scientific Journal “Palimpsest” is issued twice a year in printed form and online at the following website of the web portal of Goce Delcev University in Stip: <http://js.ugd.edu.mk/index.php/PAL>
Papers can be submitted and published in the following languages: Macedonian, English, German, French, Russian, Turkish and Italian language.
All papers are peer-reviewed.

СОДРЖИНА / TABLE OF CONTENTS

11 ПРЕДГОВОР

Ранко Младеноски, главен и одговорен уредник на „Палимпсест“

FOREWORD

Ranko Mladenoski, Editor in Chief of “Palimpsest”

ЈАЗИК / LANGUAGE

15 **Natasha Stojanovska-Ilievska**

MACEDONIAN STUDENTS' ATTITUDES TO ENGLISH: A COMPARATIVE PERSPECTIVE ACROSS REGIONS

25 **Vesna Prodanovska-Poposka**

THE PRAGMATIC FUNCTIONS OF TIKTOK SLANG IN ADOLESCENT IDENTITY CONSTRUCTION AND PEER RELATIONSHIPS

33 **Şükriye Duygu Çağma**

KUZEY MAKEDONYA TÜRK AĞIZLARINDA ZARF-FİİL VE BİRLEŞİK ZARF-FİİL YAPIMI ÜZERİNE BİR İNCELEME

Şükriye Dujgu Cagma

CONVERBS AND COMPOUND CONVERB FORMATION IN THE TURKISH DIALECTS OF NORTH MACEDONIA

43 **Doris Sava**

DEMO: DEUTSCH MACHT MOBIL. AUF DEN SPUREN DER DEUTSCHEN SPRACHE IN URBANEN RÄUMEN MIT AUTOCHTHONEN MINDERHEITEN. HERMANNSTADT UND SIEBENBÜRGEN ALS FALLBEISPIEL

Doris Sava

DEMO: GERMAN IN MOTION. LINGUISTIC TRACES OF GERMAN IN URBAN SPACES WITH AUTOCHTHONOUS MINORITIES. THE CASE OF TRANSYLVANIA

53 **Seyfettin Özdemirel**

YABANCI KÖKENLİ TIP TERİMLERİNİN TÜRKİYE TÜRKÇESİ AĞIZLARINDAKİ VARLIĞI

Seyfettin Özdemirel

THE PRESENCE OF FOREIGN-ORIGIN MEDICAL TERMS IN TÜRKİYE TURKISH DIALECTS

- 61 Luciana Guido Shrempf**
SU ALCUNE DEVIAZIONI LESSICALI PIÙ FREQUENTI RICONTRATE
IN TRADUZIONI ITALIANE SCRITTE E ORALI SVOLTE DA DISCENTI
MACEDONI DI ITALIANO LS
Luciana Guido Shrempf
SOME OF THE MOST FREQUENT LEXICAL ERRORS MADE IN WRITTEN
AND ORAL TRANSLATION BY MACEDONIAN LEARNERS OF ITALIAN
LS

- 75 Sonila Sadikaj, Anxhela Belkovi**
VERBALISIERUNG DER EMOTION „FREUDE“ IM DEUTSCHEN UND
ALBANISCHEN. EINE PHRASEOLOGISCHE STUDIE IM LICHT DER
KOGNITIVEN LINGUISTIK
Sonila Sadikaj, Anxhela Belkovi
VERBALIZATION OF THE EMOTION “JOY” IN GERMAN AND
ALBANIAN. A PHRASEOLOGICAL STUDY IN THE LIGHT OF COGNITIVE
LINGUISTICS

КНИЖЕВНОСТ / LITERATURE

- 87 Ала Шешкен**
80 ГОДИНИ СЛОБОДЕН РАЗВОЈ НА МАКЕДОНСКАТА ЛИТЕРАТУРА:
РАЗМИСЛУВАЊА И ТЕОРЕТСКИ ЗАБЕЛЕШКИ
Ala Sheshken
80 YEARS OF UNRESTRICTED DEVELOPMENT OF MACEDONIAN
LITERATURE: REFLECTIONS AND THEORETICAL NOTES
- 99 Марија Ѓорѓиева-Димова**
ТАМУ КАДЕ ШТО ИМА ГЛАС, ИМА И ГОВОРНИК!
Marija Gjorgjieva-Dimova
WHERE THERE IS A VOICE, THERE IS A SPEAKER!
- 111 Данка Јовева**
ФОРМАЛНАТА СЕМАНТИКА И ЗНАЧЕЊЕТО ВО ЛИТЕРАТУРНИОТ
ДИСКУРС: МЕЃУ ПРЕЦИЗНОСТА И ИНТЕРПРЕТАЦИЈАТА
Danka Joveva
FORMAL SEMANTICS AND THE MEANING IN LITERARY DISCOURSE:
BETWEEN PRECISION AND INTERPRETATION
- 121 Kristiawan Indriyanto, Wahyu Ningsih, Darman Pangaribuan**
POSTCOLONIAL ECOLOGIES: REPRESENTING SLOW VIOLENCE IN
DARI RAHM OMBAK AND THE *HOUSE OF MANY GODS*
- 133 Dian Syahfitri, Khairil Anshari, Arianto Arianto, Sartika Sari**
GENDER, HERITAGE, AND SUSTAINABILITY: INTEGRATING NORTH
SUMATRAN ORAL LITERATURE INTO EDUCATION FOR SUSTAINABLE
DEVELOPMENT

- 145 Luisa Emanuele**
DAL MITO CLASSICO ALLA NARRATIVA CONTEMPORANEA: ARIANNA
NELLA RISCrittURA DI J. SAINT
Luisa Emanuele
FROM CLASSICAL MYTH TO CONTEMPORARY NARRATIVE: ARIADNE
IN THE J. SAINT'S REWRITING
- 157 Алирами Ибраими, Махмут Челик**
РАЗВОЈОТ НА ТУРСКАТА ЛИТЕРАТУРА ВО МАКЕДОНИЈА ВО
ОСМАНЛИСКИОТ ПЕРИОД
Alirami İbraimi, Mahmut Çelik
THE DEVELOPMENT OF TURKISH LITERATURE IN MACEDONIA
DURING THE OTTOMAN PERIOD
- 167 Славчо Ковилоски**
ПСЕВДОНИМИТЕ, ИНИЦИЈАЛИТЕ И АНОНИМИТЕ ВО
МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ ОД ПРВАТА ПОЛОВИНА НА ХХ ВЕК
Slavcho Koviloski
PSEUDONYMS, INITIALS AND ANONYMS IN MACEDONIAN
LITERATURE FROM THE FIRST HALF OF THE 20TH CENTURY
- 175 Ивана Велкова**
ХУМАНИСТИЧКИТЕ АСПЕКТИ ВО РОМАНОТ „КАЛЕШ АНЃА“ ОД
СТАЛЕ ПОПОВ
Ivana Velkova
THE HUMANISTIC ASPECTS IN THE NOVEL “KALESH ANGJA” BY
STALE POPOV
- 187 Aterda Lika, Lindita Kazazi**
LA PAROLA NEGATA: L'OPERA ERMETICA E TRADUTTIVA DI ZEF
ZORBA TRA CENSURA, SILENZIO E MEMORIA POETICA
Aterda Lika, Lindita Kazazi
THE DENIED WORD: THE HERMETIC AND TRANSLATIONAL WORK OF
ZEF ZORBA BETWEEN CENSORSHIP, SILENCE AND POETIC MEMORY
- 197 Osman Emin, Nurlana Mustafayeva**
İKİCOĞRAFYA, TEKRUH: İLHAMİEMİNVEBAHTİYARVAHAPZADE'NİN
ŞİİRLERİNDE TASAVVUFİ DERİNLİK
Osman Emin, Nurlana Mustafayeva
TWO GEOGRAPHIES, ONE SOUL: SUFISTIC DEPTH IN THE POETRY OF
ILHAMI EMIN AND BAHTİYAR VAHAPZADE
- 209 Lorita Fejza, Seniha Krasniqi**
OTHERNESS AND GENDER PERFORMATIVITY IN JOYCE'S *DUBLINERS*
AND *ULYSSES*

КУЛТУРА / CULTURE

- 223 Владимир Илиевски**
„НАЧЕРТАНИЈЕ“ НА ИЛИЈА ГАРАШАНИН И ПРЕМОЛЧУВАЊЕТО НА
МАКЕДОНИЈА
Vladimir Ilievski
ILIJA GARAŠANIN’S “NAČERTANIJE” AND THE INTENTIONAL
OMISSION OF MACEDONIA
- 233 Ekaterina Namicheva-Todorovska, Petar Namichev**
THE ROLE OF SUSTAINABLE ARCHITECTURE IN REVITALIZING
URBAN AREAS: BALANCING PRESERVATION AND INNOVATION

МЕТОДИКА НА НАСТАВАТА / TEACHING METHODOLOGY

- 247 Виолета Јанушева, Јове Д. Талевски, Маја Јанушева**
ОБЈЕКТИВНОСТА ВО ОЦЕНУВАЊЕТО НА ПОСТИГАЊАТА НА
УЧЕНИЦИТЕ
Violeta Janusheva, Jove D. Talevski, Maja Janusheva
THE OBJECTIVITY OF THE STUDENTS’ ACHIEVEMENTS ASSESSMENT
- 257 Andreja Retelj**
LEHRENDE WERDEN. WIE DAF-LEHRAMTSSTUDIERENDE IHRE
LEHRERROLLE IM PRAKTIKUM WAHRNEHMEN
Andreja Retelj
BECOMING A TEACHER: HOW PRE-SERVICE GFL TEACHERS PERCEIVE
THEIR TEACHER ROLE DURING THE PRACTICUM

ПРИКАЗИ / BOOK REVIEWS

- 269 Брикена Цафери, Гзим Цафери, Билјана Ивановска, Сашка Јовановска**
ПРЕГЛЕДИ И АНАЛИТИЧКА РЕФЛЕКСИЈА ЗА ПРОЕКТОТ: „СОВРЕМЕНИ
ПРИСТАПИ ВО ИСТРАЖУВАЊЕТО НА ИНТЕРКУЛТУРНАТА
ПРАГМАТИКА И НЕЈЗИНА ПРИМЕНА ВО НАСТАВАТА – ОД НАУЧНИ
КОНЦЕПТИ ДО ПРАКТИЧНА РЕАЛИЗАЦИЈА“
Brikena Xhaferri, Gzim Xhaferri, Biljana Ivanovska, Sashka Jovanovska
REVIEW AND ANALYTICAL REFLECTION ON THE PROJECT:
“CONTEMPORARY APPROACHES IN INTERCULTURAL PRAGMATICS
RESEARCH AND ITS APPLICATION IN TEACHING – FROM SCIENTIFIC
CONCEPTS TO PRACTICAL IMPLEMENTATION”

ДОДАТОК / APPENDIX

- 281 ПОВИК ЗА ОБЈАВУВАЊЕ ТРУДОВИ**
ВО МЕЃУНАРОДНОТО НАУЧНО СПИСАНИЕ „ПАЛИМПСЕСТ“
CALL FOR PAPERS
FOR THE INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “PALIMPSEST”

„НАЧЕРТАНИЈЕ“ НА ИЛИЈА ГАРАШАНИН И ПРЕМОЛЧУВАЊЕТО НА МАКЕДОНИЈА

Владимир Илиевски

Докторанд на „Модерна и современа хрватска историја во светски и европски контекст“,

Филозофски факултет, Универзитет во Загреб, Хрватска
vilievski@m.ffzg.hr

Апстракт: „Начертаније“ се смета за прва политичка и национална програма на српската држава, напишана во 1844 година од Илија Гарашанин, српски политичар и дипломат. Овој документ, покрај својата политичка и дипломатска улога, е важен како извор за разбирање на националните идеи, но и како показател за почетоците на националистичките претензии на Балканот во 19 век.

Во перцепцијата на Гарашанин за реконструкцијата на средновековната српска држава, Македонија се гледа како историски дел од таквиот проект, па затоа е занемарена и македонската територија. Исто така, постои преклопување помеѓу термините Северна Албанија, Стара Србија и Македонија. Сепак, треба да се напомене и дека никаде во текстот на Гарашанин не се споменува постоењето на новата балканска држава, Кралството Грција. Според „Начертаније“, патот на идниот пристап на српската држава до море оди преку Северна Албанија, а не кон југ, кон Егејското Море. Се поставуваат прашања: дали Гарашанин е доволно свесен за невозможноста на Србија да се прошири на југ и опасноста од конфликт со грчката држава, која има силна западна заштита? Ако Душановото Царство се протегало на југ, сè до бреговите на Егејското Море, тогаш зошто „Начертаније“ не го проектира тоа подрачје во идната српска држава и истовремено како потенцијален излез кон морето?

Гарашанин е свесен дека не треба да го насочува територијалниот апетит на недоволно силна српска држава кон територијата за која верува дека е во сферата на интерес на други помокни европски сили. Во тоа време, во средината на 19 век, Србија се наоѓа во подредена позиција, притисната од политичките и воените сили, Русија и Хабсбуршката Монархија.

Клучни зборови: *Начертаније, Гарашанин, политика на Србија во XIX век, Македонија, балканска политика, Балканот во XIX век, територијална претензија.*

Вовед: Историја и контекст на создавањето на „Начертаније“

Документот „Начертаније“ може да се смета за прва политичка и национална програма на младата српска држава, напишана во 1844 година од српскиот политичар и дипломат Илија Гарашанин. Овој документ

претставува стратегија и визија за идниот територијален, политички и геостратегиски развој на Србија, како и политички концепт за идното проширување на српската држава. „Начертаније“, покрај својата политичка и дипломатска улога, е исклучително важен како извор за разбирање на националните идеи, но и како јасен показател за почетоците на одредени националистички барања на Балканот во 19 век.

„Начертаније“ е создадено под директно влијание на „источното прашање“, односно според плановите за реорганизирање на Југоисточна Европа во периодот на слабеење и видливиот крај на некогаш моќната Турска Империја. Политичките планови за крајот на турското владеење на Балканот датираат дури од XV век, но стануваат можни за реализација дури кога христијанските земји почнале посериозно да ја притискаат Турската Империја, откако во 1699 година Австрија ги освојува Унгарија и Хрватска, а Русија широко продира на Црното Море (Mazower, 2003, стр. 93). Колапсот на Турција го очекуваат моќната Хабсбуршка Монархија и Русија, но и малите држави што се појавуваат во тој историски контекст. Меѓу нив е и Србија која, иако сè уште под суверенитетот на Турската Империја, сепак покажува сериозни амбиции да ја зголеми својата територијална и политичка моќ. Сфаќајќи ја својата инфериорна положба во однос на Русија и Хабсбуршката Монархија, Србија наоѓа сојузник во моќната полска емиграција стационирана во Париз. Активностите на полската емиграција во оваа насока имаат за цел да ја создадат Србија како силен центар кон кој би биле привлечени и другите јужнословенски народи. Реализацијата на оваа идеја добива поддршка од Велика Британија и Франција. Позадината на оваа идеја и план е полскиот напор да ги ослабат „непријателите“ на Полска, првенствено Русија, и со текот на времето да создадат поволни услови за реконструкција на полската држава (Antić, 2007, стр. 88).

Главниот поттик за создавањето на „Начертаније“ го дава полскиот емигрантски круг околу принцот Адам Чарториски. Тие имаат свои агенти во Белград. На почетокот тоа е Леонор Цвиерковски, а од есента 1843 година продолжува Франтишек Зах, Чех од Моравија, кој многу брзо успева да се пробие во највисоките политички кругови (Agičić, 1994, стр. 17). Зах, на барање на Гарашанин, го пишува документот „Планот за словенска политика на Србија“, кој е основа на „Начертаније“. Всушност, Гарашанин речиси го копира документот на Зах, но во процесот на „препишување“ го променува духот на документот. Во „Начертаније“ Гарашанин ги отстранува зборовите „словенски“ и „јужнословенски“ и ги заменува со зборот „српски“. Гарашанин, исто така, отстранува дел од текстот на Зах што се однесува на односите меѓу Србија и Хрватска.

„Начертаније“ долго време останува таен документ. Првпат е објавен во 1906 година, а „полското влијание“ врз неговото создавање е откриено дури во почетокот на 30-тите години на 20 век (Antić, 2007, стр. 88).

Целта на „Начертаније“

На самиот почеток на „Начертанија“ Гарашанин го изнесува својот став за неопходноста од таков документ:¹

„Србија, во овој поглед, мора да се постави во редовите на другите европски земји, преку создавање план за својата иднина, или така да се каже, да изготви внатрешна политика за себе, во согласност со главните принципи според кои Србија треба да се раководи во подолг временски период и сите нејзини работи треба постојано да се управуваат според нив.

Раздвижувањето и бранувањето меѓу Словените веќе започна и никогаш нема да престане. Србија мора добро да го запознае ова раздвижување и да ја согледа својата улога или задачата што ќе треба да ја има во него...

Од ова сознание произлегуваат карактеристиките и основата на српската политика – таа да не се ограничи на сопствените сегашни граници, туку да се стреми да ги привлече сите српски народи што ја опкружуваат“ (Šimunić, 1992, стр. 91).²

Гарашанин верува дека Турската Империја мора да се распадне и дека распадот може да се случи на два начина. Прво, Империјата ќе биде поделена. Второ, ќе биде обновена од нејзините христијански жители. Во однос на првата, Гарашанин е свесен дека оваа поделба на Турција ќе биде помеѓу Русија и Хабсбуршката Монархија по линијата Видин – Солун. Во тој случај, Србија би станала дел од Хабсбуршката Монархија, а таквата можност не им одговара на „амбициите на српската политичка елита“ (Agičić, 1997, стр. 22) и на Гарашанин. Напорот на српската политика е да наметне друг пат и да изгради ново српско кралство врз урнатините на Турската Империја. Гарашанин го наоѓа ова во наводното историско право на Србите да ја обноват средновековната држава на царот Душан (Agičić, 1997, стр. 22). Гарашанин истакнува во „Начертаније“:

„Српската држава, која веќе среќно започна, но која мора да се проширува и зајакнува, има своја основа и цврст темел во Српското Царство од 13 и 14 век и во богатата и славна српска историја. Според оваа историја, познато е дека српските цареви почнале да откинуваат делови од Грчкото Царство и речиси ќе го уништеа, со што ќе го сменеа пропаднатото Источно Римско Царство со српско-словенско царство и ќе имаше континуитет. Царот Душан Силниот веќе го имаше добиено грбот на Грчкото Царство. Со доаѓањето на Турците се прекина оваа промена и за долго време ја попречи оваа работа, но сега, кога турската моќ е речиси скршена и уништена, истиот дух треба да почне да дејствува, одново да се бараат сопствените права и да се продолжи прекинатата работа“ (Šimunić, 1992, стр. 93).

¹ Цитираните извадоци од „Начертаније“ се од објавата на овој документ во белградско „Дело“ во издание на Миленко Вукечиќ. Документот целосно е репродуциран во книгата: Petar Šimunić, *Načertanije: tajni spis srpske nacionalne i vanjske politike*, Globus, Zagreb, 1992. Книгата првпат е објавена во 1944 година. Преводот на извадоците е на авторот на текстот.

² Во цитираните извадоци од „Начертаније“ не се почитувани одредени правописни правила за да се зачува оригиналноста и духот на текстот.

Се заклучува дека Гарашанин не го сфаќа српското средновековно кралство како аргумент за сопствена држава, туку создава политички проект за обновување на тоа кралство (Antić, 2007, стр. 91).

Во основа, Гарашанин во својот текст буквално ги презема замислите на Франтишек Зах и сака да верува дека тие замисли лесно ќе бидат прифатени и разбрани од сите словенски народи на Балканот. Поаѓајќи од воената традиција раширена кај јужнословенските народи, Гарашанин претпоставува дека неговите идеи за блискиот колапс на турската држава и за идното возобновување на српската држава лесно ќе бидат масовно прифатени. Свесен е дека за реализација на таа цел потребна е пропагандна поткрепа, но некако е убеден дека таа нема да биде долготрајна и премногу комплексна. Сепак, Гарашанин не предвидува дека неговото „Начертаније“ нема да биде прифатено со раширени раце од другите јужнословенски народи и дека кон самиот документ постојано ќе бидат насочени историографски и политички осуди (Agičić, 1994, стр. 22-23).

Кога целта е јасно поставена, Гарашанин ги наведува и средствата со кои ќе се постигне таа цел. Главната активност е прецизно собирање податоци за соседните земји и народи. Оваа активност треба да им се даде на доверливи луѓе, лојални на српската влада, кои ќе патуваат во тие земји, ќе собираат податоци и ќе доставуваат писмени извештаи за тоа. Извештаите треба да ги опфатат речиси сите земји што граничат со Кнежевството Србија. Во упатствата јасно е наведено дека треба да се следи расположението на луѓето, ставот на луѓето кон Србија, како и локацијата на постојните воени капацитети во тие области (Agičić, 1994, стр. 23). Гарашанин истакнува дека таквата активност треба да се спроведува особено во „Босна, Херцеговина, Црна Гора и Северна Албанија. Во исто време, потребно е прецизно да се процени ситуацијата во Славонија, Хрватска и Далмација, што секако ги вклучува и луѓето од Срем, Банат и Бачка“ (Šimunić, 1992, стр. 95).

Агендата кон Бугарија и премолчената Македонија

Значајно место во „Начертаније“ на Илија Гарашанин зазема ставот кон Бугарија и Бугарите. Од денешна перспектива, ова отвора простор за разгледување на ставот кон Македонија и Македонците.

Во текстот „Начертаније“ големо внимание се посветува на Бугарија. Причините за ова лежат во нејзината геополитичка положба, близината до Цариград, а особено поради рускиот интерес во таа земја (Agičić, 1994, стр. 24). Сепак, може да се забележи дека никаде во документот Гарашанин не ја одредува територијата што ја зафаќа Бугарија, поточно нејзината западна граница, што е важно за разбирање на ставот кон Македонија. Тој забележува дека бугарскиот простор е поле каде што ќе се судрат српските и руските интереси. Гарашанин е свесен за обемот на овој конфликт и вели:

„И колку повеќе независно владее Србија, толку помала доверба ќе има кај Русија, а ако Русија не успее да ја промени ситуацијата во Србија и да ја уништи таквата независна политика на Србија, тогаш таа дефинитивно ќе се обиде сите турски Словени да ги одврати од Србија, да ги подели и

во неслога и раздор да ги држи, а самата ќе настојува да ги придобие и да воспостави со нив односи, соработка и разбирање. Ако Србија не се покаже поактивна и поревносна од Русија, тогаш Русија ќе ја победи и ќе ја потчини Србија (Šimunić, 1992, стр. 98).

Во овој контекст, Гарашанин ја нагласува потребата Србија да отвори свои училишта во Бугарија, да започне со едукација на млади бугарски свештеници во Србија кои потоа би се вратиле во Бугарија, да се започне со печатење на бугарски црковни и световни книги во Србија и да се испратат сигурни српски агенти во Бугарија за собирање информации.

Факт е дека Гарашанин не ги споменува Македонија и Македонците како посебен словенски народ во својот текст. За ова постојат неколку причини. Во перцепцијата на Гарашанин за реконструкцијата на средновековната српска држава, Македонија се гледа како историски дел од таквиот проект, па затоа е занемарена и македонската територија. Исто така, постои преклопување помеѓу термините Северна Албанија, Стара Србија и Македонија. Сепак, треба да се напомене и дека никаде во текстот на Гарашанин не се споменува постоењето на тогашната нова балканска држава, Кралството Грција, кое, иако мало по површина, има силна западна поддршка и голем експанзионистички капацитет кон територијата на турската држава.

Еден дел од новата владејачка грчка елита е задоена со францускиот револуционерен дух насочен кон народот во сè уште неослободените грчки територии. Иако овие владејачки кругови жестоко се напаѓани од страна на одредени слоеви на конзервативното грчко општество кои ги презираат радикалните промени, сепак, тие успеваат да ја осмислат, создадат и обнародат паролата *Megali idea* и со неа да ја изнесат пред јавноста, домашна и меѓународна, идејата за една Грција, држава за сите Грци обединети околу приказната за богатата грчка историја. *Megali idea* лесно продира меѓу обичниот народ, подгревајќи ги неговите надежи и соништа за блескава иднина и покрај тешката економска состојба во новата грчка држава. Тоа не е само обична популистичка парола, туку моќна врска помеѓу движењето за национално ослободување со седиште во независна Грција и економски моќното хеленство кое останува, во тој период, надвор од неа. Но, оваа парола ја менува и суштината на хеленството. По 1843 година, грчката држава го гледа во поврзаноста помеѓу јазикот и верата поттикот за соединување на целокупното православно население од грчките говорни подрачја во Турската Империја со независната грчка држава. Во реализација на оваа идеја голема улога има и Грчката православна црква која во 1850 година се здобива со автокефален статус.

Лесно се забележува дека српскиот таен документ „Начертаније“ на Илија Гарашанин поставен врз сонот за ревитализација на некогашното Душаново Царство и концептот околу грчката *Megali idea* се појавуваат во ист историски момент и нивните цели на многу места се преклопуваат (Павловић, 2001, стр. 94-95). А едно од тие места е Македонија.

Според „Начертаније“, патот на идниот пристап на српската држава до море оди преку Северна Албанија, а не кон југ, кон Егејското Море. Се поставуваат прашања: дали Гарашанин е доволно свесен за невозможноста на Србија да се прошири на југ и опасноста од конфликт со грчката држава, која има силна западна заштита? Ако Душановото Царство се протегало длабоко на југ, сè до бреговите на Егејското Море, тогаш зошто „Начертаније“ не го проектира тоа подрачје во идната српска држава и истовремено како потенцијален излез кон морето?

Во самиот документ и во српската политичко-пропагандна активност која произлегува од него прикриен е очигледниот можен судир со грчката идеја за територијална експанзија кон југ. Дејноста е насочена кон Бугарија и претпоставката е дека во бугарското национално ткиво можно е да се најде, прво, подобар сојузник во пресметката со грчката *Megalí idea*, а второ, потоа Бугарите полесно да го прифатат сојузништвото со Србите и да ги прифатат идеите на Гарашанин. Сепак, тие согледувања ќе се покажат сосема погрешни. Со текот на времето, бугарското влијание во Македонија станува сè поголемо и се вкоренува во сите сфери на општеството. Пред очите на Србите, а со нивна голема помош, се раширува бугарското влијание во Македонија. Српската политика го увидува својот превид и наскоро, по смртта на кнезот Михајло, во 1868 година, прави радикален пресврт во однос на Македонија и македонското население (Ташковски, 1966, стр. 118).

„Начертаније“ не е само текст напишан на хартија, туку политичка програма што треба да се спроведе на дело. Активностите за реализација на плановите зацртани во „Начертаније“ започнуваат уште во 1845 година, веднаш по настанувањето на документот. Но, сè до 1849 година, кога српската влада одлучува да создаде тајна организација што ќе ги спроведува принципите зацртани во текстот на терен, активностите се површни и наликуваат на „теренско истражување“ (Agičić, 1994, стр. 27).

Потврдата дека Македонија претставува „забранета територија“ во концепцијата на Гарашанин е самата структура на тајната организација. Организацијата е поделена на два оперативни сектори: северен и јужен. Северниот сектор е составен од Алексиначкиот, Видинскиот, Рашкиот, Ужичкиот, Шабачкиот, Бродскиот и Јасеновачкиот округ, додека Јужниот сектор ги вклучува Которскиот, Дубровничкиот, Сплитскиот и Далматинскиот округ и Северна Албанија. Организацијата има строго конципирана структура. На чело на организацијата се наоѓа поглавар и негов помошник. Веднаш под нив, хиерархиски се поставени т.н. „ководците“ кои раководат со секторите, а под нив се наоѓаат агентите. „Коловодците“ и агентите имаат свои помошници кои се нарекуваат „момци“. На најниско место во хиерархијата на организацијата се наоѓаат началниците кои непосредно ја организираат пропагандата во нахиите и кметовите кои ја организираат тајната активност по градовите и селата. Должноста на поглаварот на организацијата е регулирана според одредбите на статутот на министерот за надворешни работи на Кнежевството Србија, а тоа е Илија Гарашанин (Agičić, 1994, стр. 77-78).

Фактот дека не постои округ што директно ја опфаќа територијата на Македонија може да укажува дека Македонија е надвор од „српскиот свет“ или дека Македонија, однапред, е предмет на идно бугарско влијание или, пак, грчко влијание.

Познато е дека доверливиот Стефан Верковиќ е присутен во Северна Албанија, Косово и Македонија, но нема извештаи за неговите активности. Верковиќ, во летото 1848 година, престојува на Косово. Неговото патување започнува во август, а завршува во декември 1848 година. За тој период тој престојува во Јањево и во Дечани. По враќањето во Белград добива парична награда за успешно завршената работа и препорака од Гарашанин до српската влада и во иднина материјално да се помагаат корисните патувања на Верковиќ. Специфичен е податокот дека во кореспонденцијата на Илија Гарашанин со соработниците и во неговите извештаи до српската влада воопшто не се споменуваат патувања на Верковиќ на територијата на Македонија (Agičić, 1994, стр. 67).

Подрачјето на северот од Македонија, над линијата Скопско – Тетово, се граничи со Рашкиот округ, но нема докази дека организацијата ја извршува својата дејност во оваа област. Се претпоставува дека активностите на организацијата дури и не започнуваат во оваа област (Agičić, 1994, стр. 77-78).

Првата сериозна српска пропагандна активност на територијата на Македонија започнува дури по Српско-бугарската војна, во 1885 година. Преку друштвото „Свети Сава“, организираното ширење на српското образование во Македонија започнува во 1886 година, поткрепено со дипломатска активност преку отворањето на српски конзулати во Солун и во Скопје во 1887 година и во Битола во 1888 година (Историјата на македонскиот народ, 1972, стр. 146).

Важно е да се нагласи дека по Санстефанскиот проект и неговата корекција од страна на Берлинскиот конгрес во 1878 година, западните сили не го признаваат бугарското „руско чудо“ и „ја враќаат Македонија како небугарска земја на Турција“ (Ташковски, 1976, стр. 101-102). Со Договорот во Берлин решено е Македонија и понатаму да остане под турска власт, а руските војски да се повлечат од територијата на Горна Цумаја. Со самиот Договор предвидено е на Македонија, како и на други провинции во Турската Империја, да им се даде обласна самоуправа, според Статутот на островот Крит од 1868 година (Поповски, 2014, стр. 14). Во новонастанатата ситуација бугарската политичка елита не ја заборава државата која им е ветена од страна на Русија. Тоа посебно се однесува на „изгубената територија“ Македонија која станува предмет на подоцнежните бугарски аспирации за територијално проширување (Mazower, 2003, стр. 107).

Заклучок

Документот „Начертаније“ на Илија Гарашанин се толкува според историографски, но пред сè, според политички потреби. Во зависност од аспектот на одредени национални историографии и од политичките

специфичности на времето, „Начертаније“ се смета за југословенска, големосрпска или српска политичка програма. Српските и хрватските историчари му пристапуваат на „Начертаније“ од дијаметрално спротивставени позиции. Голем дел од српската историографија го третира „Начертаније“ како политички и национален документ кој рефлектира кон природните и историските права на српската држава. Некои српски историчари во своите анализи на документот ја гледаат во него можната реализација на југословенската идеја. Наспроти нив, за хрватската историографија „Начертаније“ е политички памфлет во чија основа лежи српската експанзија и политика на Балканот (Antić, 2007, стр. 88-99).

И покрај бројните анализи на текстот, речиси и да нема текстови што подетално го анализираат ставот на Гарашанин кон Македонија и македонскиот народ. Тие воопшто не се споменуваат ниту како територија ниту како ентитет. Дури и во архивите нема извештаи за активностите на сигурни „информатори“ од теренот кои дејствувале на територијата на Македонија, меѓу македонското население. Се чини дека Гарашанин е свесен и доволно паметен да не го насочува територијалниот апетит на младата и недоволно силна српска држава кон територијата за која верува дека е во сферата на интерес на други помоќни европски сили. Во тоа време, во средината на 19 век, Србија се наоѓа во подредена позиција, помеѓу чеканот и наковалната, помеѓу политичките и воените сили Русија и Хабсбуршката Монархија. Тој е свесен и дека Турската Империја можеби е ослабена, но дека сè уште има сила во себе жестоко да ја брани својата последна европска територија. Се добива впечаток дека и Гарашанин игра на картата „време“. А тоа време наскоро доаѓа, па српската држава започнува жестока политичка, образовна и црковна офанзива во Македонија (Историјата на македонскиот народ, 1972, стр. 147).

Библиографија

- Историја на македонскиот народ.* (1972). Скопје: Просветно дело.
Павловиќ, С. К. (2001). *Историја Балкана*. Београд: Слио.
Поповски, В. [и др.] (2014). *Создавањето на современата македонска држава*. Скопје: Македонска реч, Македоника литера.
Ташковски, Д. (1976). *За македонската нација*. Скопје: Наша книга.
Ташковски, Д. (1966). *Раѓањето на македонската нација*. Скопје: Нова Македонија.

* * *

- Agičić, D. (1994). *Tajna politika Srbije u XIX. Stoljeću*. Zagreb: AGM.
Antić, Lj. (2007). *Velikosrpski nacionalni programi: ishodišta i posljedice*. Zagreb: Golding marketing-Tehnička knjiga.
Mazower, M. (2003). *Balkan: kratka povijest*. Zagreb: Srednja Europa.
Šimunić, P. (1992). *Načertanije: tajni spis srpske nacionalne i venjske politike*. Zagreb: Globus.

Vladimir Ilievski

PhD candidate in Modern and Contemporary Croatian History in World and European
Context at the University of Zagreb Faculty of Philosophy, Croatia

Ilija Garašanin's "Načertanije" and The Intentional Omission of Macedonia

Abstract: "Načertanije" is considered the first political and national program of the Serbian state, written in 1844 by Ilija Garašanin, a Serbian politician and diplomat. This document, in addition to its political and diplomatic role, is important as a source for understanding national ideas, but also as an indicator of the beginnings of nationalist claims in the Balkans, in the 19th century.

In Garašanin's perception of the reconstruction of the medieval Serbian state, Macedonia is seen as a historical part of such a project, and therefore the Macedonian territory is neglected. There is also an overlap between the terms Northern Albania, Old Serbia and Macedonia. However, it should be noted that nowhere in Garašanin's text is the existence of the new Balkan state, the Kingdom of Greece, mentioned. According to "Načertanije", the path of the future access of the Serbian state to the sea goes through Northern Albania, and not to the south, to the Aegean Sea. Questions arise: is Garašanin sufficiently aware of the impossibility of Serbia expanding to the south and the danger of conflict with the Greek state, which has strong western protection? If Dušan's Empire extended south, all the way to the shores of the Aegean Sea, then why does "Načertanije" not project that area into the future Serbian state and at the same time as a potential outlet to the sea?

Garašanin is aware that he should not direct the territorial appetite of an insufficiently strong Serbian state towards the territory that he believes is in the sphere of interest of other more powerful European powers. At that time, in the middle of the 19th century, Serbia found itself in a subordinate position, pressured by the political and military forces, Russia and the Habsburg Monarchy.

Keywords: *Načertanije; Garašanin; Serbian politics in the 19th century; Macedonia; Balkan politics; the Balkans in the 19th century; territorial claim.*

ГОД. 10
БР. 20

ПАЛИМПЕСТ

PALIMPSEST

VOL. X
NO 20

